

Programes socioeducatius en medi obert i dinamització comunitària

Miquel Castillo¹

En aquest article es justifica el protagonisme de les intervencions socioeducatives en medi obert, dins de l'ampli espectre d'actuacions comunitàries que es desenvolupen en un territori. Defensa la tesi que determinats projectes no estrictament comunitaris poden aportar elements, no només molt enriquidors, sinó essencials per a les dinàmiques de relació, participació, intercanvi, convivència i veïnatge entre col·lectius socials.

Aquest és el cas de les accions en medi obert, que pel seu vessant especialment educatiu projecten una dimensió de futur. En primer lloc, serveixen per preparar i millorar les condicions personals i relacionals dels infants i adolescents del territori, pròxims responsables i membres del col·lectiu el dia de demà. En segon lloc, fan més permeables i propers els intercanvis entre els adults a partir de les activitats previstes per als infants. En tercer lloc, aprofundeixen i treballen, en les seves dinàmiques socioeducatives, la importància dels mecanismes de participació, donant mitjans per desenvolupar-los. Finalment, des de la seva proposta de valors i conviccions, formulen una ètica social

III

Medi obert i dinamització comunitària

Sovint s'associen els programes d'intervenció socioeducativa en medi obert, des del vessant de protecció, a actuacions sectorials que responen a la finalitat exclusiva d'atendre problemàtiques de la infància en risc d'un territori, mantenint objectius estrictament educatius. Però, per altra banda, per part de professionals i serveis en medi obert es constata, cada vegada més, que la seva incidència dins l'àmbit territorial i social és una condició indispensable per augmentar l'eficàcia i l'eficiència de la intervenció socioeducativa que desenvolupen. I és que

Els programes en medi obert assumeixen la complexitat de treballar la realitat del present, però pensant amb una perspectiva de futur

¹ Educador social. Professor de secundària. Col·laborador tècnic en el programa d'infància de Càritas de Girona.

territorialitat i medi obert constitueixen dos àmbits íntimament units, tant en qualitat d'espais d'intervenció com d'estratègies educatives.

A més de constituir una pluralitat de propostes educatives amb una gran incidència sobre el territori d'implementació, els programes en medi obert assumeixen la complexitat de treballar la realitat del present, però pensant amb una perspectiva de futur que té com a objectiu articular tres nivells de participació en els processos socials: el polític, el tècnic i el de ciutadania. Des d'aquesta òptica, mantenen un important paper en la vetlla i la potenciació de les dinàmiques comunitàries.

Des del nivell polític, la seva aportació se centra en la planificació de les actuacions globals dins l'àmbit social entorn d'uns determinats principis o criteris de millora estructural. Des del tècnic, es fa prevenció² de futures situacions de risc, tot desenvolupant el conjunt d'habilitats i estratègies que treballen aspectes socialitzadors com la relació, la convivència... Des del nivell de ciutadania, promocionen en els seus serveis la defensa dels drets de la infància, com a principis inalienables que cal protegir, i la necessitat d'articular iniciatives comunitàries que els respectin i emparin.

*El medi obert
busca generar
canvis dins
l'entorn on
treballa,
especialment en
les formes
individuals de
desenvolupament
social*

A més, com la resta d'intervencions, el medi obert busca generar canvis dins l'entorn on treballa, especialment en les formes individuals de desenvolupament social. Per això és vital la comunicació i la relació recíproques entre recursos per aconseguir-los, una transformació que ha d'anar madurant a través del vincle establert entre els diferents professionals de l'acció social (Mondragón i Trigueros, 2002). D'aquesta manera, reuneix tot un seguit d'actuacions de caràcter integral destinades a reduir la marginació i eliminar situacions d'exclusió i marginació de col·lectius i territoris amb forts desequilibris estructurals i socials.

² "Entenem per prevenció aquelles intervencions integrades capaces de donar resposta a cadascun dels problemes que influeixen en els processos d'exclusió social; és a dir, aquests han de ser abordats des de diferents administracions i/o institucions mitjançant la coordinació entre els professionals que intervenen sobre una mateixa població o territori." (Serra, op. cit.).

Però la intervenció no sempre ha de dur el subjecte a canvis radicals. També es pot presentar com una transformació progressiva que tendeix més a la convivència que al canvi. Així, es fa difícil poder valorar d'una manera objectiva els seus resultats, on cal mantenir una posició ètica que doni cada cop més importància a les llibertats individuals, acceptant les limitacions associades amb certs estils de vida dels subjectes i les comunitats humanes (Sedó 1999: 46-48).

En conseqüència, és necessari el funcionament de diferents línies d'acció amb metodologies i objectius diversos, en funció de la capacitat de modificació de la realitat dels usuaris. És per això que la intervenció socioeducativa en medi obert preveu un ventall d'accions i iniciatives molt plural, amb l'objectiu de respondre aspectes tant de tipus compensatori, actitudinals o de relació com normalitzadors. Intenta que les millores afectin l'entorn vital de l'infant i es deixin afectar per aquest entorn, de manera que tant els objectius com les accions dissenyades pel programa estiguin en estreta relació i coneixença amb ell.

Com a resultat de tot això, podem concloure aquest primer apartat afirmant que la intervenció socioeducativa comporta una dimensió comunitària, ja que constitueix un procés més ampli on participen altres agents socials. Necessita, llavors, l'establiment d'itineraris personals i contínues coordinacions i acords entre els professionals que hi tenen protagonisme.

Comunitat i intervenció socioeducativa

En tota comunitat es donen dos tipus de processos de socialització: el *primari*, comunitari o adaptatiu, que afecta tot el grup en la resolució de les seves necessitats, dificultats o problemes de convivència; i el *secundari*, que articula la situació personal de cada individu i l'entorn sociocultural a l'entorn on viu. Entre aquests dos plans es donen mecanismes de manteniment i mecanismes de canvi. L'existència d'aquesta dialèctica entre tots dos, i el seu coneixement per part dels diversos agents socials, és molt important per a la tasca d'un treballador comunitari.

Des d'aquesta perspectiva, el programa social és una resposta estructurada que vol relacionar els dos plans de socialització. Ho fa a través de tot un seguit d'accions dins una temporalització

La intervenció no sempre ha de dur el subjecte a canvis radicals; també es pot presentar com una transformació progressiva que tendeix més a la convivència que al canvi

La intervenció socioeducativa comporta una dimensió comunitària, ja que constitueix un procés més ampli on participen altres agents socials

Molts projectes socioeducatius articulen, a través de les intervencions amb infants, tot un seguit de dinàmiques de convivència i relació entre les seves famílies i el context on viuen

determinada, amb la intenció d'aconseguir unes finalitats i uns objectius prèviament explicitats (Sarramona, Vázquez, Úcar, 1991), resolent les necessitats detectades en el context comunitari. Així, l'àmbit d'intervenció es configurarà a partir d'aquest conjunt de factors relacionats amb cada context. Des del punt de vista comunitari, alguns autors els ubiquen dins la intervenció especialitzada, dins el nivell de socialització. Consideren que van destinats a sectors específics de la població, als quals s'atribueix factors de risc o problemes biopsicosocials presents en la comunitat.³

Admetent que el medi obert participa del segon nivell de socialització, especialment pel que fa a les actuacions individuals d'urgència, de diagnòstic i de seguiment, no podem negar el seu valor dins el primer nivell de socialització: el comunitari. I el té en la mesura que molts projectes socioeducatius articulen, a través de les intervencions amb infants, tot un seguit de dinàmiques de convivència i relació entre les seves famílies i el context on viuen. Fan partícip de les problemàtiques tota la comunitat del territori, implicant altres associacions i entitats en l'atenció d'aquests infants. Són dinamitzadors directes de moltes accions comunitàries, en el moment que participen activament des de les iniciatives de protecció a la infància i prevenció de noves situacions de risc. Ajuden a estructurar, amb la resta d'agents socials, els plans d'acció sociocomunitària del territori, implicant-se directament en el seu disseny i animació.

Per exemple, Colom (1992: 140-144) planteja algunes estratègies concretes d'actuació del medi obert dins l'àmbit comunitari:

1. Sobre l'individu i el grup: inclou les actuacions tant a nivell individual (psicològiques, pedagògiques, de diagnòstic, terapèutica, d'ajuda...), com grupal, per exemple activitats ocupacionals o de lleure.
2. Sobre la família, centre de generació de part de la problemàtica: cal tenir una informació correcta de les situacions perquè les mediacions, en cas de conflicte, siguin el màxim d'encertades possible.

³ "[...] és un projecte central, intensiu, curt i molt especialitzat, amb finalitat reeducativa, que es desenvolupa en el marc d'un programa molt més ampli, amb finalitat compensatòria, que és el resultat d'un treball en xarxa." (GUASCH i PONCE 2002: 206).

3. Sobre l'escola: amb una coordinació de programes de reeducació, lluitant el fracàs escolar o l'absentisme. L'escola es converteix en un recurs comunitari on s'integra la problemàtica general de barri.
4. A nivell de barri: atenent i coneixent els diferents serveis i institucions que hi ha al barri per utilitzar-los com a mecanismes d'integració dels nens i adolescents a la seva pròpia comunitat.
5. En el món laboral: desenvolupant diferents activitats per a l'assessorament en la recerca de feina, formant a través de tallers, fent el seguiment dins l'àmbit laboral...
6. Sobre la societat en general: conscienciant tota la societat –agents socials, institucions...– entorn de la necessitat de cercar entre tots la solució per als problemes que afecten especialment les situacions de risc social.

La planificació del treball comunitari com a tal està estretament lligada al medi obert, especialment pel seu caràcter eminentment preventiu

Planificació, coordinació i treball comunitari

Podem afirmar globalment que la planificació és un marc que orienta i predetermina tot un conjunt d'accions i criteris que defineixen la intervenció. Amb ella és pretén canviar la realitat a partir d'unes fites definides, d'una manera organitzada i formalitzada sobre determinats processos i accions per fer possibles els objectius previstos.

La planificació del treball comunitari com a tal està estretament lligada al medi obert, especialment pel seu caràcter eminentment preventiu. Les accions dels programes d'atenció a la infància eviten el deteriorament de les situacions, i afavoreixen uns processos educatius que provoquen canvis en la realitat personal i social dels infants atesos. Una intervenció en medi obert consolidada i plural (en perspectiva d'atendre tot el ventall d'edats, des de la primera infància fins a l'adolescència) tindrà com a resultat la reducció dels casos de risc en una població i, en conseqüència, afavorirà el treball dels serveis de l'atenció social primària.

Igualment, el medi obert no pot prescindir, a l'hora de dissenyar els seus projectes, del fet de conèixer i actuar sobre les relacions humanes i socials del context on intervé. El treball en xarxa esdevé un criteri tècnic bàsic que tots els serveis desenvolupen a partir de les relacions de coordinació amb la resta d'agents socials.

El treball en xarxa esdevé un criteri tècnic bàsic que tots els serveis desenvolupen a partir de les relacions de coordinació amb la resta d'agents socials

I, continuant amb aquest raonament, un primer aspecte a tenir en compte, per assegurar la planificació dels serveis que actuen en un sector determinat, és disposar d'un marc d'acció comú i consensuat, amb capacitat de definir un programa únic per a la infància de tot el territori. Alguns autors parlen també de xarxes institucionals, organitzacions constituïdes per complir objectius específics per satisfer necessitats particulars del sistema usuari, i organitzades d'una manera jeràrquica. No és una tasca exclusiva del medi obert, i ha de ser resultat d'una bona feina de coordinació entre totes les instàncies implicades, començant pels treballadors i treballadores socials, veritables "artesans de les relacions socials" (Chadi 2000: 58).

Aquest pla general hauria de partir d'uns criteris comuns a totes les intervencions.⁴ A partir de protocols i registres compartits, i d'uns mateixos objectius amb l'establiment de terminis temporals per dur-los a terme. Lògicament, pel seu bon funcionament necessitaria una bona feina de relació entre agents socials. També suposaria treballar des d'una dinàmica integradora i complementària, amb accions que relacionin aspectes diferents, cosa que permetria elaborar diagnòstics de la realitat i avaluacions més globals, i simplificaria alguns dels aspectes que se'n deriven. Finalment, serviria per integrar la relació de les estratègies de caràcter més especialitzat (reforç, inserció, protecció, seguiment...) amb les propostes d'intervenció més àmplies i comunitàries.

*Les
coordinacions
són les
encarregades
d'assegurar els
contactes i
intercanvis,
compartint
recursos i
estratègies o
afavorint la
creació de teixit
associatiu*

Des d'aquesta perspectiva, les coordinacions són les encarregades d'assegurar els contactes i intercanvis, compartint recursos i estratègies o afavorint la creació de teixit associatiu. Marquen el caràcter integrador i de treball multiinstitucional de la intervenció social. Serveixen per millorar l'eficàcia i l'abast de les diverses estratègies d'intervenció, evitant repeticions o accions contraproductes. També accentuen el caràcter de zona o territori on es desenvolupa la intervenció socioeducativa, malgrat que atengui d'una manera extraordinària casos externs, donant-li un coneixement més global i en profunditat de la infància i la joventut en risc de la pròpia zona d'actuació.

⁴ "[...] instrumentant una organització coherent en la xarxa social que garanteixi la salut en sentit general, a través de la seva transformació en una unitat de suport, enfortiment o aclariment." (CHADI 2000: 76).

Medi obert i treball comunitari: mediació⁵ i millora de la realitat social

La implicació de tots els agents socials en les accions del medi obert cada cop està més reconeguda (Crua i Barceló, 2002). Creix entre tècnics i experts la visió holística del treball social quan es vol treballar amb la població des de la globalitat, d'una manera integrada per tal d'atendre les necessitats de tots. La descentralització i desconcentració han estat els criteris de la nova organització dels serveis socials per assegurar el principi d'integració, prioritzant el manteniment dels ciutadans atesos en els seus ambients social i familiar, i reinserir-los en l'entorn de la comunitat (Pelegrí 1999: 31). La participació de tots en aquest procés, la coordinació entre serveis d'atenció a la infància (tant els escolars com d'animació sociocultural, com d'educació i treball social), el treball en xarxa i la unificació de dinàmiques amb la resta en són algunes conseqüències.

I és que el treball social pretén ajudar les persones amb necessitats a assolir i a restablir les seves habilitats per tal de poder formar part de la via social d'una manera activa i equitativa. Però també fa ús dels seus coneixements especialitzats per treballar a favor d'una major justícia social (Fòrum Nòrdic d'Educadors Socials, 2002). L'educació social té una cura especial dels aspectes que fan referència a la inserció a la comunitat,⁶ cercant el desenvolupament i creixement generals, la qualitat de vida i el benestar

La implicació de tots els agents socials en les accions del medi obert cada cop està més reconeguda; l'educació social té una cura especial dels aspectes que fan referència a la inserció a la comunitat, cercant el desenvolupament i creixement generals, la qualitat de vida i el benestar de l'individu i el grup

⁵ La mediació es presenta com una nova metodologia renovada i madurada, capaç de transformar les dificultats, tot revisant continguts i habilitats tècniques, altament competent per la seva agilitat i repercussió social, on el diàleg entre parts és el seu sentit principal (Comissió de Mediació del Col·legi d'Educadors i Educadores Socials de Catalunya: "Mediació i educació social, un present a incorporar, un futur a descobrir". Quaderns d'Educació Social, núm. 1. CEESC: Barcelona, 2002).

⁶ La pràctica educativa diària de l'educador o educadora social es correspon amb tres categories o criteris organitzadors, en les quals l'educador o educadora analitza, diagnòstica, dissenya, planifica, implementa i avalua projectes educatius: 1. Actuacions de context (dirigides a possibilitar un context educatiu o a millorar-lo i donar-li recursos). 2. Actuacions de mediació, enteses com "estar entre". Com el treball que l'educador realitza per tal que el subjecte pugui trobar-se amb llocs, persones i continguts en les seves dimensions socials, culturals i relacionals. 3. Actuacions formatives i instructives amb persones o grups, aquelles que possibiliten l'apropiació d'elements culturals per part del subjecte. Actes d'ensenyament d'eines conceptuals, habilitats tècniques o formes de tracte social. (Codi deontològic de l'educador/a social. Junta de Govern d'ASEDES: Toledo, 2004).

de l'individu i el grup. Com a intervenció, recrea la cultura de la vida quotidiana i la pròpia cultura de l'individu per ell mateix, que és destinatari i subjecte de l'acció social simultàniament.

El medi obert no pot prescindir de la realitat de les persones, dels barris, dels pobles, ni de la societat que li dóna tot el sentit. Es poden acceptar metodologies d'intervenció molt especialitzades, però mai no es pot renunciar a la necessitat de participar en les dinàmiques que genera l'entorn. Cal fer-ho des de la sensibilitat pel seu coneixement, proximitat i empatia per poder després articular dissenys que responguin millor a les necessitats. El diàleg amb l'entorn esdevé, llavors, irrenunciable per al medi obert. Un diàleg en el marc d'una conversa constructiva on els participants –usuaris, tècnics, agents socials, veïns...– es troben en una relació de participació real a l'hora de poder fer propostes per transformar la realitat social.

Però no es tracta de plantejar la mediació només des d'una clau adaptativa o resolutòria de conflictes entre col·lectius culturalment diferents, sinó sobretot facilitadora de relació.⁷ Cal anar més enllà dels plantejaments que la veuen només com una metodologia de resolució de conflictes i com a filosofia d'intervenció. Cal perseguir els elements que pot aportar per a la transformació de la realitat, de procés de revalorització personal i social, proposant, més que un canvi en les relacions i les persones, un veritable estil de vida (Giralt i Miguel 2003: 222-223).

En la mesura que el medi obert, com la resta d'agents socials, afavoreixi des de les seves intervencions i projectes un millor clima de relació i intercanvi entre els diferents membres del col·lectiu, aconseguirà una transformació de soca-rel, convertint la realitat social en un espai més participatiu i on millora la qualitat de vida de les persones que hi viuen. La comunitat passa a ser quelcom més que una delimitació geogràfica, i es converteix en un espai simbòlic de construcció de la identitat col·lectiva (Pelegri 1999: 33).

No es tracta de plantejar la mediació només des d'una clau adaptativa o resolutòria de conflictes entre col·lectius culturalment diferents, sinó sobretot facilitadora de relació

⁷ "La mediació és l'activitat, l'acció d'un tercer que realitza un treball del tipus ternari perquè persones que han acceptat lliurement la presència del mediador aconseguixin una nova relació." (MARSAL 2002: 16).

Algunes propostes de treball comunitari des del medi obert

Però, després de les idees, són necessàries les experiències concretes. Cal apropar-se a propostes específiques i aplicables que puguin fer d'aquests plantejaments una realitat. Com que m'és impossible fer un repàs de tots els projectes que treballen des de l'òptica del medi obert, en triaré un en concret. Em refereixo a un programa que, tant per la seva implementació en molts municipis com pel seu reconeixement administratiu,⁸ crec que pot ser especialment enriquidor en l'espai comunitari: el centre obert. Una intervenció que vol donar resposta a nens i joves, especialment en zones deprimides que es troben amb greus dificultats per seguir un procés de socialització, compensant els dèficits i eliminant els desavantatges.

El centre obert pretén ser una síntesi entre elements tradicionals i específics, de l'educació en el temps lliure i de l'especialitzada, generant novetats en la intervenció. Del primer prenen elements com la voluntat d'educació integral; la importància de la socialització correcta, de la integració accentuant la pluralitat cultural i la igualtat, dels valors, i moltes de les seves activitats i dinàmiques. De l'educació especialitzada, la necessitat d'una relació personalitzada, l'ús de projectes educatius individuals, una ràtio reduïda, el fet quotidià com a base educativa fonamental, el ritme diari o la presència de professionals de l'educació social.

Són serveis diürns que realitzen una tasca educativa fora de l'horari escolar. Donen suport, estimulen i potencien l'estructuració i el desenvolupament de la personalitat i la socialització, l'adquisició d'aprenentatges bàsics i l'esbarjo, i compensen les deficiències socioeducatives de les persones ateses. Són plataformes educatives bàsicament preventives, amb la intenció de millorar la qualitat de vida de les persones, refer la seva inserció social, treballar en el medi de l'educand i plantejar el procés educatiu com una acció comunitària de lluita contra totes les formes de desavantatge social,

El centre obert pretén ser una síntesi entre elements tradicionals i específics, de l'educació en el temps lliure i de l'especialitzada, generant novetats en la intervenció

⁸ Reben la consideració legal de Serveis Socials d'Atenció Primària en el decret 284/1996 de 23 de juliol, de regulació del Sistema Català de Serveis Socials, publicat en el DOGC de 31 de juliol de 1996, més en concret en el seu annex 1,6. Referent al fet de quan podem parlar d'infància en risc, em remeto al decret 2/1997 de 7 de gener, pel qual s'aprova el Reglament de protecció dels menors desamparats i de l'adopció, publicat en el DOGC el 13 de gener de 1997.

cultural o escolar dels destinataris, eliminant o minimitzant els efectes negatius i enriquint-ne els positius.

Estan destinats a infants i adolescents fins als divuit anys, prioritàriament aquells que es troben en una situació de risc o desemparament, però poden evitar sortir del propi medi i perdre la tutela familiar.

El seu caràcter eminentment territorial, i el seu ferm compromís amb la realitat i les necessitats dels infants, adolescents i joves, els fan especialment importants per incorporar-se a les planificacions de les accions comunitàries d'un determinat sector i col·laborar-hi. En poso alguns exemples:

1. El fet d'esdevenir un espai obert i ampli d'acollida d'infants i adolescents en l'àmbit del lleure. Des de la perspectiva comunitària, es pot convertir en un referent normalitzador davant de determinades problemàtiques derivades dels conflictes i de la manca de relació i convivència. Des d'aquesta situació, pot endegar també dinàmiques associatives amb joves, per seguir treballant i col·laborant en els valors de la convivència, el civisme i la construcció de veïnat.
2. La mediació entre la família i l'escola, que sovint no tenen mitjans per establir relacions de seguiment o voluntat de fer-ho. El centre obert, si bé en els primers moments assumeix un clar compromís amb el procés escolar dels infants d'una manera directa i personal, ha de treballar els camins perquè la família i els tutors respectius estableixin comunicació. Pot tenir un paper molt important en l'animació de la participació i la implicació en les dinàmiques escolars, com ara les escoles de pares o les AMPA. Aquesta mediació pren encara més envergadura quan l'equip assumeix intervencions de seguiment de processos absentistes.
3. La participació en les reunions i les activitats de l'associació o associacions de veïns. En aquest sentit, l'equip d'educadors, a través dels seus delegats en la junta, pot fer aportacions molt interessants pel que fa a la comprensió i acceptació de determinades situacions. La proximitat a les famílies i el coneixement de les problemàtiques fan que la seva ascendència moral sigui especialment significativa en aquest àmbit. Igualment, pot vetllar, des de la seva presència

El seu caràcter eminentment territorial, i el seu ferm compromís amb la realitat i les necessitats dels infants, adolescents i joves, el fan especialment importants per incorporar-se a les planificacions de les accions comunitàries d'un determinat sector

- i participació, per determinats aspectes i sensibilitats que afavoreixen el treball i la relació entre comunitats i veïns.
4. El domini del carrer com a espai de coneixença mútua i trobada espontània. En aquest sentit, l'equip d'educadors té una especial responsabilitat en el fet de convertir els espais públics en espais educatius. Tot i que a algú li semblin tasques més pròpies de l'animació sociocultural, crec que els centres oberts tenen un especial protagonisme en aquest àmbit. La mateixa necessitat de conèixer els mateixos col·lectius de destinataris i les seves necessitats l'hi porta.
 5. La participació en els plans locals o de barri i les seves comissions de treball, amb la resta d'agents socials. En aquest sentit, el centre obert podria treballar i definir el seus propis objectius, treballant per una continuïtat de línies. Deixant de banda la dificultat operativa que tenen aquestes iniciatives, la prèvia i la posterior a aquests tipus de trobades, també dóna als educadors del centre obert una oportunitat per establir relacions i parlar de problemàtiques amb una òptica educativa.
 6. La promoció d'espais de trobada entre famílies, ja sigui de caràcter més esporàdic i lúdic com ara diades i sortides, o bé de tipus més regular i reiterat, com ara tallers i activitats. En aquest sentit, per sobre de l'acció específica l'equip d'educadors ha de vetllar per l'assoliment dels objectius que la presideixen i la motiven. La continuïtat d'algunes activitats, com el teatre o la cuina, pot donar molt joc de relació comunitària i trencament de prejudicis.
 7. L'educació cívica i comunitària amb els infants i adolescents que atén d'una manera directa. Aquí faig referència a aspectes que van des del respecte per les infraestructures i els serveis públics, les relacions entre col·lectius culturalment diversos o la consciència de compromís per la millora del propi barri, fins a l'educació de les actituds crítiques. En aquest sentit, engegar campanyes d'un abast ampli o puntual pot ser molt útil per treballar diversos aspectes de la vida comunitària.

Pot vetllar, des de la seva presència i participació, per determinats aspectes i sensibilitats que afavoreixen el treball i la relació entre comunitats i veïns

L'equip d'educadors té una especial responsabilitat en el fet de convertir els espais públics en espais educatius

Bibliografia

- CARIDE GÓMEZ, J. A. "La pedagogía social en España". A: NÚÑEZ, V. (coord.). *La educación en tiempos de incertidumbre: las apuestas de la Pedagogía Social*. Barcelona: Gedisa, 2002 (pàg. 81-112).
- COLOM, A. J. *Modelos de intervención socioeducativa*. Madrid: Narcea, 1992.
- CRUA, F.; BARCELÓ, T. "Treball en xarxa entre àmbits educatius i socials, una opció responsable". *L'educació social i la infància, acompanyant cap al futur*. Quaderns d'Educació Social. CEESC: Barcelona, 2002.
- CHADI, M. *Redes sociales en el trabajo social*. Buenos Aires: Espacio Editorial, 2000.
- Fòrum Nòrdic d'Educadors Socials. "Educació social i pràctica socioeducativa als països nòrdics". *La dimensió europea de l'educador social: reptes de present i oportunitats de futur*. Quaderns d'Educació Social, núm. 4. CEESC: Barcelona, 2004.
- GIRALT, P. J.; MIGUEL, S. "La mediació i la resolució de conflictes: noves perspectives per a l'educació social". A: PLANELLA, J.; VILAR, J. (eds.). *L'educació social: projectes, perspectives i camins*. Barcelona: Edicions Pleniluni, 2003 (pàg. 219-224).
- GUASCH, M.; PONCE, C. *¿Qué significa intervenir educativamente en desadaptación social?* Barcelona: Universitat de Barcelona. ICE. Horsori, 2002.
- MARSAL, S. "La mediació en l'acció social". *Mediació i educació social, un present a incorporar, un futur a descobrir*. Quaderns d'Educació Social, núm. 1. CEESC: Barcelona, 2002 (pàg. 15-20).
- MONDRAGÓN, J.; TRIGUEROS, I. *Intervención con menores. Acción socioeducativa*. Madrid: Narcea, 2002.
- PELEGRÍ, X. "El treball comunitari en els serveis socials d'atenció primària". *Segones Jornades dels Serveis Socials d'Atenció Primària: subjecte i xarxes socials. Estratègies d'acció comunitària*. Barcelona: Col·legi Oficial de Psicòlegs de Catalunya, 1999 (pàg. 25-44).
- SARRAMONA, J.; VÁZQUEZ, G.; ÚCAR, J. "Evaluación de la educación no formal". *X Seminario Interuniversitario de Teoría de la Educación*. Oviedo: Universitat d'Oviedo, 1991.

- SEDÓ, C. *Treballant com a educadora o educador social*. Animació Sòcio-cultural, núm. 18. Barcelona: Edicions Pleniluni, 1999.
- SERRA, M.; FERNÁNDEZ, R. "Esbargi: un model socioeducatiu en medi obert". *L'educació social i la infància, acompanyant cap al futur*. Quaderns d'Educació Social. CEESC, Barcelona, 2002.